

César Martinell

El darrer projecte: la urbanització de Santa coloma

No hi ha relació més curiosa que la de l'arquitecte vallenc **César Martinell i Brunet** (1888-1973) amb Andorra. Per aquelles coses de la providència la seva dilatada carrera professional va començar i acabar a casa nostra. Concretament a **Santa Coloma**.

Si l'any 1916 va estrenar el títol d'arquitecte amb la **casa Warren, casa Popoff** o **casa dels Russos** per l'utòpic **enclavament de Sant Jordi** al peu del riu d'**Enclar**¹, en el període 1967-1971 va treballar en la darrera proposta: **la urbanització del poble de Santa Coloma**. Entremig, a Andorra, només farà intervencions en el patrimoni i també als dos extrems de la seva vida professional. Primer amb els **Amics de l'Art Vell** (1929-1936) i després, ja jubilat, a demanda del **Consell General** (1962-1971).

Un dels monuments en els quals **Martinell** va treballar en les dues èpoques andorranes va ser l'**església de Santa Coloma**. La primera vegada el 1934

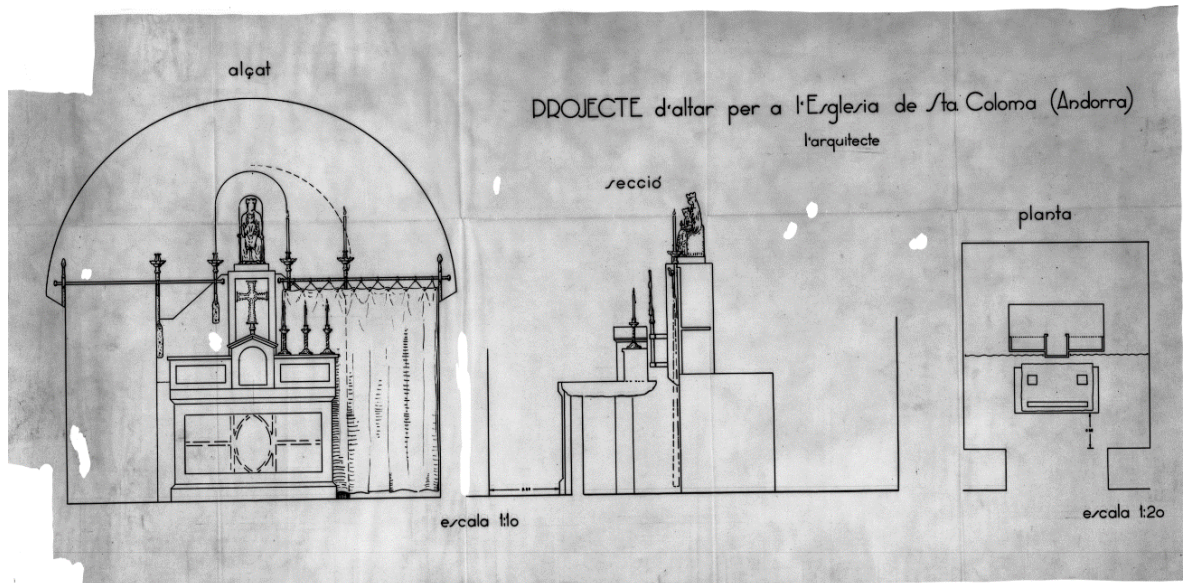
Foto; Diccionari d'Història de l'art català, valencià i balear.

quan el membre andorrà de l'organització **Amics de l'Art Vell, Xavier Pla** (1906-1996), va demanar ajut pel campanar. El 2 de desembre d'aquell any la junta de l'associació va aprovar destinar 1.000 pessetes als treballs de restauració de la torre i va encomanar la direcció a **Martinell i Pla**². Recordem que ambdós es coneixien de quan el vallenc tirava endavant la **casa dels Russos** i s'hostejava al desaparegut **Hotel Pla** d'Escaldes on el fill de la casa aspirava a fer d'arquitecte. En aquesta intervenció dissenyarà un enginyós i delicat altar-sagristia que no afectava en res l'absis, però que, malauradament, va ser destruït el 1976 en la intervenció duta a terme pel **Patrimoni Artístic d'Andorra**³.

¹ Veure en la nostra web: *Un segle de la "Casa dels Russos"*.

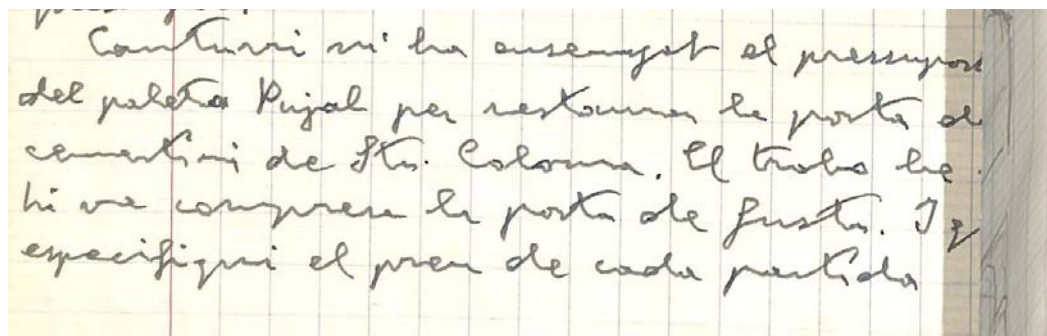
² C. Martinell, *Amics de l'Art Vell, Memòria de l'obra des de la seva fundació, 1929-1935*, Barcelona, 1935.

³ F.X. Mingorance, *César Martinell i Brunet: Les intervencions en el patrimoni d'Andorra*, treball de Màster "Patrimoni Artístic a Catalunya", Barcelona, juliol 2012, inèdit.

Altar de Santa Coloma, Fons Cèsar Martinell, Arxiu històric del COAC, CAT AHCOAC-B, 1934.

Quatre dècades després, el juny de 1962, **Martinell** al donar el seu parer sobre la futura il·luminació exterior va demanar que també es portés a l'interior per ressaltar l'arc triomfal de l'absis i les restes de pintura romànica. De pas que s'aprofités per treure l'heura i les arrels seques del campanar, un pegat d'arrebossat i una connexió elèctrica. El 1966, després d'un nou dictamen, va fer un projecte per l'entrada a la sagrera amb un arc de pedra que va bastir el constructor lauredià **Joan Pujal i Faus** i que des d'aleshores forma part indissociablement de la imatge del monument.

Fragment del dietari de Cèsar Martinell on el 31 de març de 1967 parla de la porta del cementiri de Santa Coloma, del pressupost del constructor Joan Pujal que li va ensenyar en Pere Canturri. Dietari de Cèsar Martinell, AD157, Arxiu Nacional d'Andorra.

Cal dir que aquells dictàmens els signava per ordre, ja que oficialment eren emesos pel seu fill **Cèsar Martinell i Taxonera** tal com consta en l'encapçalament de tot ells. Per l'**Arxiu Històric de Col·legi d'Arquitectes de Catalunya** es devia a raons administratives derivades de la seva condició de jubilat⁴. La prudència del personatge va fer que no assumís l'autoria del seu treball fins que no va tenir clar que podia fer-ho obertament. Aquesta situació devia fer malpensar a la gent del Consell General que van arribar a creure que no posseïa el títol d'arquitecte. Per si de cas van voler curar-se en salut i li van oferir un soci, **Armand Mas Tulla** (1918-1988) que, en aquell moment, era un dels arquitectes catalans més actius a casa nostra.

El 1966, en el seu dietari, **Martinell** apuntarà:

20 maig; matí. Ens trobem a la Casa de la Vall citat per la nova Comissió de Cultura, que presideix el Sr. Bonaventura Armengol, qui em diu que m'hauré de posar d'acord amb l'arquitecte Mas de Mataró per a estudiar conjuntament les normes de protecció urbanística de determinats edificis d'interès arqueològic⁵.

I després de voltar per Andorra amb la **Comissió de Cultura del Consell General** per visitar les intervencions en marxa o futures (Santa Coloma; Sant Bartomeu de Soldeu; Sant Pere del Tarter; Sant Miquel de l'Aldosa de Canillo; Santa Creu de Canillo; Sant Miquel de Prats; Sant Miquel d'Engolasters i Sant Miquel d'Ansalonga) diu:

En tornar a la Casa de la Vall, dic a la Junta que considero innecessari la col·laboració amb altre arquitecte per qual motiu declino la meva tasca. Diu tota la Junta amb el seu president, que dita col·laboració fou proposada per no saber que jo tenia el títol d'arquitecte però que, aclarit l'error, en demanen que continuï⁶.

L'Arquitecte que sotassigna D. CESAR MARTINELL TAXONERA
demanat per la SECCIO DE CULTURA del M. ALTRE CONSELL DE LES VALLS
D'ANDORRA per a que dictamini sobre l'estar i reparacions a fer a
l'Església de Sant Joan de Sispany, després de la deguda inspecció

L'Arquitecte
P.O.
C. Martinell

Dictàmens i correspondències varies sobre restauracions a Andorra, Església de Sant Joan de Sispany. Fons Cèsar Martinell. Arxiu històric del COAC. CAT AHCOAC-B. 1962.

⁴ Fons Martinell, Arxiu Històric COAC.

⁵ Aquest intent de fixa uns criteris als voltants dels monuments derivava de l'ordinació del 13.07.14 del Consell General on, després de prohibir construir-ne en ells, anunciava un futur reglament. Aquest directius no van ser concretades fins a la llei de **Patrimoni Cultural d'Andorra** del 2003.

⁶ Dietari de Cèsar Martinell, AD175, Arxiu Nacional d'Andorra.

Cèsar Martinell i Taxonera també va ser un arquitecte reconegut amb obres destacades com la de planificar de la ciutat de **Cadaqués** on comptà amb la participació de **Salvador Dalí**. Va treballar a París amb l'azerbaidjanès **Georges Candilis** (1913-1995), soci de **Le Corbusier** (1887-1965), com **Domènec Escorsa** (1896-1992). **Candilis** va formar part de l'**Equip X** un grup internacional de reflexió del que sortiran noms destacats del panorama arquitectònic mundial⁷ i del que naixeran dos corrents: **el Brutalisme** i l'**Estructuralisme**. És curiós com el nom del prestigiós arquitecte francès està relacionat amb Andorra a través d'aquests dos catalans que mai no es van conèixer.

Va ser per la mateixa època quan li van demanar una proposta d'urbanització per a **Santa Coloma**. El 1967, en el dietari va anotar:

31 març. Demanat pel Síndic assisteixo a la reunió en què es parla del pla de nova urbanització de Santa Coloma amb l'assistència de l'advocat dels propietaris dels terrenys afectats⁸.

Segons historiador **F. X. Mingorance**⁹:

Fou un procés llarg i feixuc, en el que es varen involucrar tant el govern andorrà, com els tècnics del Patrimoni d'Andorra, el Co-princep francès (en aquella època ho era Charles de Gaulle) i l'arquitecte francès per ell designat, del qual desconexem el nom. Dissortadament després de molta lluita, el projecte va quedar en no res, i tot i que en els darrers anys s'ha millorat força, l'entorn de l'església de Santa Coloma, sobre tot a la banda de llevant, ha estat sempre molt degradat.

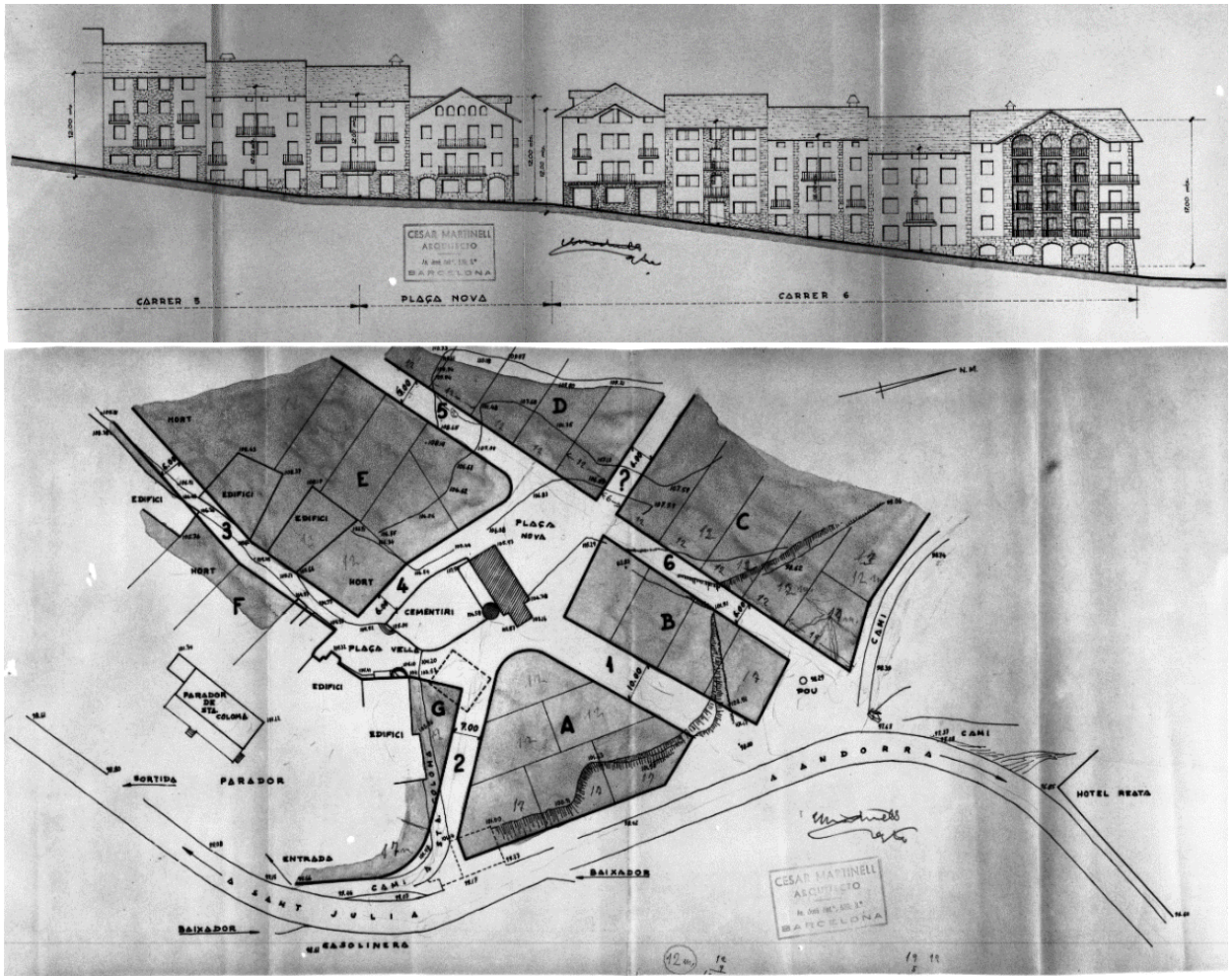

L'èxit de Cadaqués com a icono del litoral mediterrani es deu en gran mesura a la tasca de Cèsar Martinell i Taxonera. Foto: Patrimoni Cultural-Gencat.

⁷ Jaap Bakema, Giancarlo de Carlo, Aldo Van Eyck, Alison i Peter Smithson i Shadrac Woods, José Antonio Coderch, Ralph Erskine, Amancio Guedes, Rolf Gutmann, Geir Grung, Oskar Hansen, Charles Polonyi, Briam Richards, Jerzy Soltan, Oswald Mathias Ungers, John Volelcher, Sam Turner i Stefan Wewerka.

⁸ Ibidem.

⁹ F. X. Mingorance, *Cèsar Martinell i Brunet: Les intervencions en el patrimoni d'Andorra*, treball de Màster "Patrimoni Artístic a Catalunya", Barcelona, juliol 2012, inèdit.

Planimetria de la Urbanització del poble de Santa Coloma, Fons Cèsar Martinell, Arxiu històric del COAC, CAT AHCOAC-B, 1967.

Repasant la correspondència de **Martinell** es pot deduir el seu parer respecte als entorns dels monuments (la distància no edificable, les característiques dels edificis...). Ara bé, va ser a **Santa Coloma** on es va concretar una proposta que, vist ara, ens pot grinyolar, però que, si s'hagués tirat endavant, segur que seria candidat a formar part dels béns d'interès cultural en la categoria de conjunt arquitectònic.

A la proposta podem veure com isola l'església i la seva sagrera respectant el carrer Major i la plaça del poble, alhora que creava una nova a tramuntana. Traça dos carrers (un rectificat el camí de **Santa Coloma**) que partint de les dues corbes de la carretera general formaven un triangle que conflueix en la torre del cloquer generant dues perspectives monumentals sobre l'església. El ràfec de les cases no podien passar dels 12 m d'alçada (només puntualment a l'extrem de llevant i a conseqüència del pendent del carrer podia arribar als 17 m) i, per tant, el campanar amb els seus 17,75 m sobresortiria del conjunt essent visible d'arreu.

Recreació de la urbanització del poble de Santa Coloma pensada per Cèsar Martinell

Tot plegat recorda les actuacions als centres històrics de finals del segle XIX i principi del XX, com l'exitosa operació de màrqueting que va ser l'invent de l'anomenat **barri gòtic de Barcelona**¹⁰ defensat per arquitectes com el seu admirat **Antoni Gaudí** (1852-1926) i on va tenir un paper destacat l'arquitecte de l'**Hotel Rosaleda**, **Adolf Florensa** (1889-1969). Sobretot des del 1939 quan passa a dirigir el **Servicio de Edificios Artísticos y Arqueológicos**. Amb el seu impuls les intervencions deixen de limitar-se a l'illa del **Palau Reial** per estendre's al recinte romà i al conjunt del **carrer Montcada**. El 1959 va deixar el càrrec i el consistori el distingí amb el títol honorífic de **Conservador de la Ciutat Antiga**.

El succeirà **Joaquín de Ros i de Ramis** (1911-1988) que, el 1962, i segurament gràcies a la seva prestigiosa posició, serà requerit pel Consell General per reformar la **Casa de la Vall** conjuntament amb **Josep Canela**¹¹. Aquest darrer va ser l'autor de les escoles de primària d'aquella època així com de l'antiga caserna de bombers i del desaparegut edifici de la **STA** a Andorra la Vella amb un estil que recorda el proposat per **Martinell** a **Santa Coloma**. Curiosament **Ros de Ramis** conjuntament amb **Alejandro Bonaterre**, van dissenyar el **Teatre Salvador Dalí** a Figueres, treballant estretament, com **Martinell Taxonera** a Cadaqués, amb el genial artista ampurdanès.

¹⁰ A. Còcola, *El Barrio Gótico de Barcelona, Planificación del Pasado e Imagen de Marca*, Barcelona, 2011.

¹¹ *Consell ordinari del mes de gener. Dies 30 i 31 i 7 de febrero de 1963. Obres i Construccions.* Arxiu del Consell General.

L'edificació que suggereix Martinell està aparentada amb l'anomenada **arquitectura del granit** però amb un aire més rural. Aquesta tendència que havia estat hegemònica al país fins a la dècada de 1960, desapareixerà ràpidament ¹² amb l'assumpció del **Racionalisme** com a referent arquitectònic. Els pioners van ser **Josep Maria Sostres**,¹³ que el 1955 va projectar el pavelló annex de l'**Hostal Valira** quan estava acabant la **casa Farràs i Domènec Escorsa**,¹⁴ que el 1961 va aixecar la desapareguda **editorial Casal i Vall. Martinell**, igual que **Florensa**, no trencarà mai amb la tradició. En el cas de **Santa Coloma** no només per què justament no era el lloc sinó per què no admetia la irreverència dels joves arquitectes del **GATCPAC**¹⁵. Com dirà **Umberto Eco**: *l'avantguarda destrueix el passat, el desfigura*¹⁶, cosa que **Martinell** no estava disposat a acceptar. **Domènec Escorsa**, un d'aquells revolucionaris, va explicar a **Enric Tous**¹⁷ (1925-2017) com **Gaudí** el va expulsar de la **Sagrada Família** al cap de tres mesos d'entrar-hi per radical i poc religiós, però que encara li va anar pitjor a **Josep Lluís Sert** (que va esdevenir el referent del **Racionalisme** a Catalunya), que va durar tot just un mes.

Quan un compara la primera i la darrera obra pensada per **Martinell** no sembla que hagi passat mig segle ni tota la revolució de les avantguardes artístiques amb el **Moviment Modern** al capdavant. El **Noucentisme** està en la base d'ambdues propostes però si en la **casa dels Russos** encara hi ha ressons modernistes en la **urbanització de Santa Coloma** trobem un intent d'apropar-se a la nuesa dels nous temps a través d'un llenguatge auster i simplificat.

Cèsar Martinell morirà a Barcelona el 19 de novembre de 1973, tot just un parell d'anys després de què el seu projecte d'urbanització s'oblidés. No ha estat fins l'any 2010¹⁸ que, a l'empara de la **Llei del Patrimoni Cultural d'Andorra** del 2003, es va publicar l'entorn de protecció de l'església de Santa Coloma a partir del qual es pot tornar a pensar la urbanització del poble de Santa Coloma. Veurem com evoluciona!

ENRIC DILMÉ
dr. arquitecte

T. +376 869 558 · www.enricdilme.com

Av. Fiter i Rossell 109 · local 2
AD700 Escaldes-Engordany · Andorra

Escrit a Escaldes-Engordany, pocs dies abans del Nadal del 2020.

¹² El darrer projecte d'en Xavier Pla és de 1971.

¹³ Veure en la nostra web: *Josep Maria Sostres a Andorra*.

¹⁴ Veure en la nostra web: *Domènec Escorsa a Andorra*.

¹⁵ Acrònim de Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans pel Progrés de l'Arquitectura Contemporània.

¹⁶ U. Eco, "Apostilla a el Nombre de la Rosa", *Análisi*, núm. 9, 1984.

¹⁷ E. Tous, *L'arquitectura i la vida. Sobre Gaudí i altres escrits*, Barcelona, 2015.

¹⁸ BOPA, 14 d'abril 2010.